

RIDEG ISTVÁN

A MAGYAR NÉP ÉRTÉKEINEK VÉDELMEBEN

(ARANY JÁNOS SZÜLETÉSÉNEK 200. ÉVFORDULÓJÁRA)

George Orwell (1903-1950) *1984* (1949) című könyvében leír egy rendkívül hatásos axiómát. „Aki uralja a múltat, az uralja a jövőt is, aki uralja a jelent, az uralja a múltat is.” Ez a tabula rasa kijelentés egy – a megmaradásunkat szolgáló, a magyar nép értékeit védő – önvédelmi mozdulat jelmondata is lehet akár, a kialakult irodalmi kánon hatásai, vadhajításai ellenében.

Az irodalmi kánon mai alakulására ugyanis nagy hatással volt a Szegegy-Maszák Mihály által szerkesztett és előszóval ellátott *A magyar irodalom történetei* (2007) három vaskos kötete. Hatással volt a Pethőné Nagy Csilla írta középiskolai tankönyvekre is, amelyek elsősorban nem az érzelemre, hanem az értelemre hatóak, nagyon intelligens nyelvezetűek (talán minden tanuló nem is tud velük megbirkózni). Az *Irodalom 10.II.* (2011), *Irodalom 12.II.* (2013) tanulandó szövegei erősen szelektáltak, és gyakran „ütköztettek” a ma preferált írók, költők véleményformáló hozzászólásaival. Például Kölcsey és Petőfi kapcsán posztmodern relativista, személyiségkiüresítő Esterházy-szöveget idéz (*Pápai vizeken ne kalózkodj!* (1977), *Petőfi, a légtornász* (1988)). Az egyik az intelem műfaj ironikus kifordítása, gúnyos változata; de a másik is az élcelődő, a tiszteletet és a tiszteletlenséget vegyítő deheroizálás eszköze, amely mindent megkérdőjelez. A magyar posztmodern méltán világhírű képviselője ma már etalon. És a médiában már divattá vált az etalon Esterházy Péterre hivatkozva minősíteni költőket, írókat: például Szepesi Attilát, Tar Sándort stb.

Szegegy-Maszák azt sugallja az előszóban, hogy „mától kezdve” nincs irodalomtörténet, nincs korszakolás, nincs nemzeti irodalom ideáljában való gondolkodás, nincs közösségi irodalom. Ezáltal tehát „a helyi hagyományok különösen veszélyeztetett helyzetbe kerültek a jelenkorban”. Vagyis: a globalista világ, a posztmodern kora nem kedvez a nemzeti értékeknek. Holott a szépirodalomnak – mint egykori középiskolai magyar-történelem szakos tanár mondom – igenis nevelnie kell: erkölcsre, öntudatra, nemzeti

tudatra, a szépség felismerésére, az illő nyelvhasználatra, stílusra, a hagyomány tisztelőjére. Másfelől a társadalmi, politikai élettől sem szakítható el, és meg kell találni, miben tanulságos ma egy-egy irodalmi alkotás. Igenis, tisztában kell lenni például az irodalom erkölcsfelmutató-közvetítő szerepével, a nyelv, az anyanyelv erős hatásával, a népköltészet kohéziót erősítő voltával, a nemzetté válás reformkori, minden társadalmi réteget megmozdító voltával, annak szükségességével, egyáltalán a magyarság történelmével, benne az irodalom, a nyelv lelket magasba emelő vállalásával. Különbözőn könnyen nihilista vonásokat kezd mutatni az „ütköztető interpretálás.”

Hova vezethet ez a kíméletlen szelektálás a napi sajtóbeli cikkek torzulásaiban?

Eloolvastam Horváth Viktor okoskodó, manipuláló, címkéző cikkét. *Ki a vitéz?* a címe.¹ A magyar népi(es) irodalom egyik legjelentősebb alkotásáról van benne szó, a naiv hőstörténetről, amelyben a nép elnyomott fia, Kukoricza Jancsi győzedelmeskedik. Horváth Viktornak van róla véleménye, de tudása nincs. Figyelembe se veszi Petőfi híres programját, amelyet az Aranyhoz írt első levelében olyan korszerűen, határozottan, velősen megfogalmaz. „*Hiába, a népköltészet az igazi költészet. Legyünk rajta, hogy ezt tegyünk uralkodóvá! Ha a nép uralkodni fog a költészetben, közel áll ahhoz, hogy a politikában is uralkodjék.*” Azt sem tudja, hogy a mesét a mese törvényei szerint kellene olvasnia. És egyáltalán azt, hogy miért írnak a költők mesét! Ráadásul hazudik. Olyasmit állít, ami úgy nincs benne Petőfi korszakalkotó, gyönyörű elbeszélő költeményében, csak az ő rosszindulatú, megbélyegző, becsmérlő, mocskos fantáziájában. „*A női szereplő a szöveg elején tűnik csak fel arra a rövid villanásra, amíg bedöntik őt egy bokorba, aztán már csak a hős férfi kalandjairól értesülünk.*” Horváth Viktor írása egyszerre szemtelen és tisztességtelen. Folyton ironizál, csúfot űz, nyeglén gúnyolódik: „*Jancsi nem veszi magához a zsványok pénzét, miután elevenen elégette őket (tényleg, mi lett a pénzzel?)*” Üzenhetjük: minden sorát el kellene olvasnia a műnek, akkor megtudná. Tisztességtelen az is, ahogy - modern példával élve, anakronizmussal – párhuzamot von, ócsárolni kezdi a népi hős János vitézt: „*sok erő, kevés ész. Ez Rambo világa.*” Tehát időből, korból, művészi feladattól ki- és elszakítva önkényesen ítélkezik fölötte. Semmi alázat, a megértés szándékának még csak a halvány nyoma se! Kárhoztatja, hogy „*még mindig általános iskolai tananyag*”, mint „*a többi büntudatra, szorongásra, önámításra és önpusztításra nevelő búbánatos alkotás.*” Közte, természetesen, a *Légy jó mindhalálig* (1920) is. Ezek „*nem gyerekek kezébe valók.*”

Hát én 74 éves vagyok, nekem, gyerekeknek otthon a parasztember nagyapám petróleumlámpánál hangosan olvasta, az általános iskolában tanultam, később, középiskolai tanárként tanítottam a *János vitézt* (1844): lelkesített és lelkesíttettem vele.

„És egy kisfiú hogyan azonosuljon? *Jancsi végig gyilkol.*” „*János vitéz inkább kimenekül az életből, minthogy az öldöklésen túl bármit is tegyen jobbá tételére.*” Miért kellett ezt a gyönyörű mesét így kiforgatni a maga belső világából? A jól meggondolt, jól megfontolt, jól felépített, de mondacsínált, okoskodó, kötözködő kérdésekkel? Végül magabiztosan (hamisan) kioktatni bennünket, olvasókat, tanárokat, diákokat, úgy, mint aki megtalálta a spanyolviaszkat? „*Az irodalom nem arra való, hogy erkölcsre neveljünk vele. Erkölcsi nevelést a jó példa ad. Az irodalomban a morál a szövegek minőségének a felismerése és élvezete.*”

A *János vitéz* egyszerűségben, humorban, okosságban, a nyelv ismeretében jó és szép szövegű csoda. Hogyne szuggerálna erkölcsi tartást, követhető példaképeket, energiákat, minden korban. Vannak, akiknek származásuknál fogva nyilvánvalóan. Másoknak meg fel kellene hozzá nőni. Hogy legyen végre konszenzus.

Más példákat is hozok. Nagyapám 1966 karácsonyán, lázas betegen, Kölcsey *Himnuszát* (1823) idézve halt meg. „*Isten, áldd meg a magyart! Én már éltem boldogan is, én már meghalhatok.*” Az író-olvasó találkozóinkon dalokat, ódákat, elégiákat mondó egykori önképzőköröseim sokat tudnának beszélni az általuk megtapasztalt jó érzésről: az irodalom erkölcsre, tartásra való neveléséről. Sütő András is megvallja egy helyütt, hogy ő Arany *Toldiján* nőtt fel. Valósággal imádtá.

A Mohácsy Károly írta tankönyvben még „szép volt az igaz”. „*A János vitéz a szegények, az elnyomottak győzelmes felülkerekedését hirdeti a szenvedéseken, megpróbáltatásokon, de szól írójának derűs optimizmusáról is. A költő a világot, annak berendezését alapvetően jónak látja: a bűnösök elnyerik méltó büntetésüket, az erényesek pedig a maguk megérdemelt jutalmát: az igazság diadalt arat.*”² (A Pethőné Nagy Csilla-féle könyv a *János vitéz*t csak éppen megemlíti, mivel általános iskolás tananyag.)

Illyés Gyula még idézi híres Petőfi-monográfiájában (1936-ban írta) a nagy nyelvész Kosztolányi is. „*>Ha Toldi Miklós a magyar Heraklesz – vélte egy későbbi magyar költő, Kosztolányi – akkor János Vitéz, a leleményes, a horgaseszű, a magyar Odysseus, Nausikaája pedig Iluska.<János vitéz az üdvözült parasztság.*”³

Horváth Viktor a cikke végén azzal az ötlettel áll elő, hogy „*A János vitézt egyetlenemen adnám először a diákok kezébe.*” Ó, igen. Vagyis a magyar emberek sokaságának soha. Hiszen hányan mennek egyetemre, sőt: bölcsészeti karra? Elenyészően. Ez a javaslat tehát azt jelentené, hogy a *János vitézt* ki kellene vonni a tananyagból. Többen kérjük: ne tegyék! Elismerjük, egy mű megértéséhez, befogadásához olykor szándék, energia kell, mert a mű szépsége nem mindig adja könnyen magát. De ne becsüljük le a mai tanárok és a mai diákok elmélyülni tudó befogadó képességét se!

Horváth János, Illyés Gyula, Pándi Pál, Martinkó András és a többiek után ilyen szavakat hallatni: felér egy szentségtöréssel.

Úgy tűnik, a globalista nemzetköziség pénztökéjének, érdekének útjában állnak ma már a nemzeti államok múltbeli népi hősei is akár, mert a belőlük táplálkozó nemzeti karakter ellenálló lehet?! Ezért kapnak hátszelet és zöld utat, megjelenési teret a sajtóban a népi, nemzeti hagyományok, karakterek eltárgyalói? Tény, ma már alig van, aki felvennie a kesztyűt az irodalom sajátos kisajátítóival szemben. Meghalt Veres Péter, Németh László, Illyés Gyula, Czine Mihály, Csoóri Sándor, akik még vitatkoztak. Komplexen, összefüggésükben, körültekintően, helyhez, korhoz kötötten, dialektikusan vizsgálták és látták a dolgokat.

Nényei Pállal készít riportot Wekerle Szabolcs a *Magyar Nemzetben*: *És ír egy izompacsirta hőst...*⁴ Nényei magyartanár és drámaíró. Katolikus iskolákban tanított már Szentendrén a ferenceseknél, Pannonhalmán a benecéseknél, jelenleg Budapesten tanít a piaristáknál. Több, igen szellemesen utaló című könyve jelent meg: *Ne bántsd a' Zrinyit!* (2015), *Az irodalom visszavág 1. Léda tojásaitól az Aranyszamárig* (2016), *Az irodalom visszavág 2. A Paradicsomkerttől a Pokol kapujáig* (2016). Nényei széles látókörű, nagyon intelligens ember. Annál inkább csodálkozom rajta.

Magabiztos és fölényes, de leegyszerűsítő észrevételei vannak.

„*A politikai nemzetépítés korszakai a művészeket ritkán engedik tisztán művészi gondolatokkal foglalkozni.*” Később se mindig, és nem is csupán művészi gondolatokkal foglalkoznak a látnok nagy magyar költők. Gondoljunk csak Ady, József Attila olyan verseire, amelyek egyben politikai tettek is. Például *A magyar Ugaron* (1905), *Harc a Nagyúrral* (1905), *Hunn, új legenda* (1913), *Az eltévedt lovas* (1914), *Intés az őrzőkhöz* (1915), *Krónikás ének 1918-ból* (1918); *Külvárosi éj* (1932), *Téli éjszaka* (1933), *A város peremén* (1933), *Levegőt!* (1935), *A Dunánál* (1936), *Hazám* (1937).

„*Arany 1846-ban megírta a Toldit. Egy izompacsirta, farkastaposó, malomkő-hajingáló hőst. Egy figurát az 1300-as évekből, aki a XIX. század*

közepén már teljesen anakronisztikus, hiszen Széchenyi és Kossuth idejében, a reformkorban már rég lehet tudni, hogy a nemzet jövője nem az izom, hanem az ész. Két évvel később Arany megírta a Toldi estjét, lényegében megírta a Toldit újra, és ebben a műben a hősiünk már konkrétan nevetségessé válik az izmaival, egy letűnt kor maradványa, és amikor találkozik az olaszos műveltségű diákokkal, persze sajnáljuk, de közben átérezzük, hogy amit ő képvisel, annak leáldozott. Erre a magyar közönség mit csinál? Továbbra is Toldiért rajongunk a hatalmas izmaival, és nem jövünk rá, Kosztolányira miért volt akkora hatással Arany annak idején. Nem a muszkliai miatt.”

Mondvacsínált kioktatás, leértékelés ez, egyfajta lenullázás. Mintha a létezésünket vonná kétségbe. Miért? Mert a *Toldi* éppen hogy a nemzeti önérzetünket, öntudatunkat, lelki gazdagságunkat mutatja fel. Micsoda dolog az, hogy a lecsonkolt anyaországban Arany János születésének (1817. március 2.) 200. évfordulóján már meg kell védeni a *Toldit*, a *Toldi estjét*?!

(Hm. „*Ez Rambo világa*”, „*farkastaposó, malomkő-hajingáló hős*”? Tehát, ami a szívemen: a számon? De hát: ne legyenek hőseink?! Ne legyenek példaképeink?! A jelszó: akik mégis vannak, címkézzük őket? Alacsonyítsuk le? Mondván: ők sem voltak különbek. Tegyük őket nevetségessé? Fosszuk meg őket az értékeiktől? Rántsuk le őket közénk, és a magunk képére gyúrjuk át őket? Nosza hát, csak rajta, nyeglélkedjünk a mindentudó pózában! Tessék csak, dagonyázzunk jóízűen a pocsétában, ha olyan emberi magaslatra már nem tudtunk eljutni, mint akiket megbélyegzünk!)

Összetettebb, bonyolultabb ez a kérdéskör is. Kár csak szelektíven, gúnyorosan nézni. A költői célok figyelembe vétele nélkül. Mert Arany (a romantika korában) a *Toldival* (1846) a „népi realizmus” erejét, a népi értékeket mutatta fel. Egyébként ezért talán még a nemesség és a jobbágy-ság közötti érdekegyesítési törekvéseket képviselő reformkori politikusok, kis-, közép- és főnemesek is szívesen olvasták.

A Mohácsy Károly írta tankönyvben még minden rendben van. „*Toldi Miklós nemcsak eszményi népi hős, a nemzeti jellem példája (rendkívüli testi erő, becsületesség, érzelmi melegség, öntudat és erkölcsi tisztaság a főbb vonásai), hanem a nemzeti egység megtestesítője is: nemes is, jobbágy is, olyan földbirtokos arisztokrata, aki a királyi udvarban lebzselő bátyja elnyomása következtében parasztként él és dolgozik.*”

A *Toldit* már egy 21. századi érzéketlen lelkületű utód csak így, egy nyegle, fanyar kézlegyintéssel elintézheti: „*izompacsirta*”, „*figura*”, „*anakronisztikus*”. Csak ennyi? Semmi több? Így címkézni egy „nem mindenna-

pi értékű” művet, amely egy csapásra meghozta Aranynak, a költőnek az országos hírnevet és Petőfi barátságát. Ez is felér egy szentségtöréssel. Így elfordítani egy remekműtől a tanítványokat! Én Petőfinek hiszek a mű értékét illetően. Petőfi szinte eufóriás szeretetrohamának az Arany Jánoshoz (1847) írott versében. „*TOLDI írójához elküldöm lelkemet/ Meleg kéz-fogásra, forró ölelésre!.../ Olvastam, költőtárs, olvastam művedet,/ S nagy az én szívemnek ő gyönyörűsége*”. „*S ez az igazi költő, ki a nép ajkára/ Hullatja keblének mennyei mannáját*.” És Arany örömos, korszerű szava-inak hiszek: „*Zavarva lelkem, mint a bomlott cimbalom*”. „*S mi vagyok én, kérded. Egy népi sarjadék,/ Ki törzsömmek élek, érette, általa./ Sorsa az én sorsom s ha dalra olvadék,/ Otthon leli magát ajakimon dala*”(Válasz Petőfinek, 1847).

A Mohácsy-féle tankönyvben világosan le van írva: „*nem csak arról van szó, hogy a királyi palota kényelmében elpuhult, a nemzeti hagyományokat megvető, csak a szórakozásnak élő lovagok (apródok) között nem akad senki, aki eredményesen szembeszállna az idegennel az ország becsületéért, hanem még az olyan kitűnő, becsületes – Toldi kívánalmának megfelelő – bajnokok is tehetetlenek.*”

„Máshonnan nézve”: nagyon is korszerű volt a Toldi. Arany első rendű célja: felmutatni a népe értékeit és Nagyszalonta gyönyörű magyar nyelvét. A Toldi *estéjében* (1848) pedig, ne felejtjük el, nem a makulátlan „*olaszos műveltségű diákokkal*” találkozik, mint Nényei Pál igyekszik sejtetni, hanem olyan apródokkal, akik között gúnyolódó dal hangzik el a pórul járt Toldi szerelmi kalandjáról, majd szembe is kicsúfolják. Erre keveredik az olasz bajnokot legyőző, a nemzet becsületét újfent megmentő vitéz gyilkosságba. „*Egyet kanyarodik Toldi menteuja: /Rendre dől az apród, mint a zöld fű nyáron./ Sok fiú megsérül, szörnyet is hal három.*” (Milyen szép ez a romantikus túlzás!)

Nényei kiüresít: elsikkasztja Toldi mindkét igazságát. Igaz, a Toldi *estéjében* Toldi igazsága csak féligazság: de Lajos igazsága is csak féligazság. És a két féligazság együtt az igazság. Erre feltétlenül rá kellene mutatnunk, hogy lássák a tanítványaink a mű összetettségét. Toldi igazsága a független hazában a hagyományok tisztelete: „*>(…) Szeresd a magyart, de ne faragd le < – szóla,/ >Erejét formáját, durva kérgét róla:/ Mert mi haszna símább, ha jól megfaragják?/ Nehezebb eltörni a faragatlan fát.<*” Lajos igazsága pedig a polgári haladást példázza. „*>(…)Más öltöbéli nép, más ivadék nő fel,/ Aki ésszel hódít, nem testi erővel. (...)<*

Arany e műveinek társadalmi mondanivalói is vannak tehát. A *Toldi* az egyedüli igazságot, a felemelkedés, a győzelem, a szabadság kivívásának jogosságát példázza. A *Toldi estéje* pedig azt, hogy a győzelem kivívása után a polgári átalakulás a hagyományok megőrzésével történjen, és ez Toldi és Lajos együttes igazsága.

Arany János nagy lélekbúvár. „*Eposz formájú elégiája*” (Németh G. Béla kifejezése) virtuóz módon kezeli a magyar nyelv lehetőségeit, mutatja fel népi nyelvünk gazdagságát. Olvassuk csak: a példaadás, a hazafias érzés motívuma milyen vérforraló, csakúgy sistereg Toldiban a harag! Nem csoda, hogy az olasz már a puszta látásától megijed. Kell idéznem is, hogy értsük valamennyien, mire gondolok. A *Toldi estéjében* Toldi nem átabotában, nem lépten-nyomon neveléses. Ellenkezőleg, a következő részben, az igaza tudatában jogosan háborgó Toldi szövege háborzongatóan félelmetes, mármár misztikus, mitikus. Az egész *Toldi estéjében* sehol másutt, de itt, íme, két versszakban micsoda hihetetlenül tömény magyar identitású nyelvi energia koncentrálódik! Talán ettől az energiabombától kellene féltetni a mai magyar ifjúságot, hogy valahogy rá ne akadjon (ragadjon), még véletlenül se?! „*Hát én itt magamban körös-körül járjak,/ Mint a nyomtató ló, vagy a kerge állat?/ Talán azt hiszitek, hogy útam-veszetten,/ Szándékomon kívül csak idetévedtem./ És azért kerengek, hogy a rést, amelyen/ Szabadúlni tudnék, valahol megleljem? Háborgós nyila! hát nem akad egy kölyök,/ Aki szembeszálljon, mikor víni jövök? // Hogy nem ért a szóru...? vagy hol az a talján?/ Most jöjjön erejét fitogtatni, hadd lám!/ Vagy talán odébb állt az országcímerrel,/ Szégyellve, hogy ahhoz jut oly könnyű szerrel?/ Ó, hogy ez a várhegy meg nem nyitja száját/ S e bámész juhoknak el nem nyeli nyáját;/ Nem elég, hogy szabad címert hagy a rátok – Védeni azt a sírből járjon fel apátok?”*

Ez az „*anakronisztikus izompacsirta-figura*” Arany reformkori költői programjában egyáltalán nem volt korszerűtlen. Sőt. Nagyon is korszerű volt. Csak innen, a 21. századból nézve gondolhatjuk anakronisztikusnak, ha nem ismerjük a reformkor költői és politikai küzdelmeit, az érdekegyesítés célkitűzéseit. A reformkori „hazát és haladást” Petőfi és Arany igenis korszerű művekkel szolgálták. A „felemelni a népet” eszmét – kinek, kinek ereje szerint – többek között Vörösmarty is sokszor szorgalmazta. Ódájában – *Gondolatok a könyvtárban* (1844) – például így követeli: „*Mi dolgunk a világon? küzdeni/ Erőnk szerint a legnemesbékért./ Előttünk egy nemzetnek sorsa áll./ Ha azt kivittuk a mély sülyedésből/ S a szellemharcok tiszta sugaránál/ Olyan magasra tettük, mint lehet (...)*”

Pethőné Nagy Csilla könyvét (*Irodalom 10. II.*) olvasva, a hiányérzet mellett (az összetett igazságra nem hívja fel a figyelmet), igazat adhatunk a megállapításainak.

„A Toldi teljesszeglésével a homéroszi hőseposz rokona. Valójában kivétel Arany epikájában. Olyan ősi aranykorideál kivettése, amelyben az énekmondó és történet, ember és gondviseléstudat egységesnek tapasztalható. A hős önmegvalósításához a környezet megfelelő lehetőségeket kínál. Mivel az eszményt jeleníti meg, feltűnően sok meseszerű elemmel találkozunk benne.

A Toldi estéje létérzékelésének alapja az egyensúlyhiány, ember és világ, vágyak és lehetőségek harmonikus erejének megbomlása. Világszemlélete rezignált, elégikus, hangnemétől a humor és az ironia sem idegen”.

„A Toldi estéje eltávolodik a Toldi népiességétől. Ezt jelzi például a hangnem összetettsége, az árnyalt jellemformálás, a népi mesemondó szerepének mellőzése és a nyelvhasználat. Az eltávolodás tudatos költői program eredménye. Arany a népies stílust a nemzetinek nevezett költészet kezdeti szakaszának értelmezte: >Szeretem a nemzeti költészetet; a népiesség köntösében még most; később majd pusztán.<”

„A Toldi estéje – a Toldi népiességétől eltávolodva – a nemzeti költészet megvalósításának irányába mozdul el. Nyelvhasználata merít ugyan a népköltészetből, de nyelvi kifejezőmódja a műköltészet magasabb esztétikai igényeit tartja szem előtt.”⁵

Nézegetem Pethőné Nagy Csilla okos és ügyes *Irodalom 12. II.* című tankönyvét is. Nagyon magas színvonalú, szép kiállítású, kitűnően szerkesztett, felépített. Következtesen feszes fogalmazású, tömény nyelvezetű elemzésekkel, összevetésekkel, telve roppant találékony kérdésekkel, elmélyülésre készítő, gondolkodtató feladatokkal, meglepően színes, pazar szemléltető anyagokkal. Egyszóval: korszerű, bár az anyaga erősen szelektált.

Keresem a népi írókat.⁶ Remek dolog, hogy Tamási Áron (1897-1966), Illyés Gyula (1902-1983) és Németh László (1901-1975) egy-egy műve alapos megközelítéssel is szerepel. Tamási az „újnépies-zsáneres prózaformával”: *Kányák a templomban* (1931). Illyés Gyula a „kiemelkedés és tanúságtétel” irodalmi szociográfiájával: *Puszták népe* (1936). Németh László a „naturalista-realista dráma megújításával”, a „lélektani alapozású eszmedrámával”: *Villámfénynél* (1936). Remek a szociográfia és az irodalmi szociográfia műfajának a meghatározása is. A népi írók irodalmi szociográfiai köréből példákat is hoz a könyv, mondván „Fontos alkotásai: Szabó Zoltán: A tardi helyzet, Féja Géza: Viharsarok, Veres Péter: Az Alföld parasztsága, Illyés Gyula: Puszták

népe.” Ez a sor nyilván inkább esztétikai rangsort képez, hiszen közülük a legszebb kétségtelenül a *Puszták népe*, a legutoljára említett mű, amelyet aztán a nagyságához méltóan tárgyal a tankönyv. Mégis, így elsikkad a népi íróknak az 1930-as évek második felében kifejtett grandiózus szociográfiasorozata teljesítménye. Íme: Illyés Gyula: *Puszták népe* (1936), Veres Péter: *Az Alföld parasztsága* (1936), Szabó Zoltán: *A tardi helyzet* (1937), Féja Géza: *Viharsarok* (1937), Erdei Ferenc: *Futóhomok*, 1937, Kovács Imre: *Néma forradalom*, 1937, Darvas József: *A legnagyobb magyar falu*, 1937, Szabó Zoltán: *Cifra nyomorúság*, 1938, Darvas József: *Egy parasztcsalád története*, 1939. A népi írók táborából Veres Péter csak a szociográfiája említésével szerepel. A juhászból lett népi költő Sinka István (1897-1969), akinek a „népi szürrealizmusa” – mint Görömbei András megállapítja – „a költészet 1945 utáni fejlődésére óriási hatást gyakorolt”; csak a neve említésével.⁷ A népi írók névsora tudomást sem vesz Erdei Ferencről, Kovács Imréről, Darvas Józsefről, és horribile dictu: Szabó Pálról!

Arról a Szabó Pálról (1893-1970), aki lírai realizmussal újíttotta meg a parasztábrázolást, és megírta a „szép szegénységet”, a *Talpalatnyi földet* (*Lakodalom*, 1942, *Keresztelő, Bölcső*, 1943), amelynek cselekménye 1930-ban történik, a gazdasági világválság idején. Amelyből Bán Frigyes 1948-ban olyan filmet rendezett, amely 1949-ben a Marianske-Lazne-i filmfesztiválon nagydíjat kapott. A világhírű filmet a korabeli kritika hódolattal fogadta, és csak 25 ország vásárolta meg! Mindenkit megdöbbenett a magyar szegényparaszt szinte elképzelhetetlen nincstelensége és ugyanakkor Juhos Marika és Góz Jóska emberi, érzelmi gazdagsága.

Mintha mára már teljesen feledésbe ment volna a Horthy-rendszerben élő szegények mérhetetlen nyomora! És ugyanakkor ennek az életrevaló népnek a lelki ereje.

Azt a nyomort talán nem is a néprajzosok mutatták be a legérzékletesebben. Hanem a költő József Attila, az író Móricz Zsigmond, sőt: a népi írók. Sinka István lázadó versei (*Vád*, 1939, *Hontalanok útján*, 1943) és elbeszélése (*Kadocsa, merre vagy?* 1943), s Szabó Pál regénytrilógiája, akár.

És manapság is a lelki tartásunkat (netán a megmaradásunkat) szolgálná ezeknek az íróknak a nyomor bemutatásán túli, az emberek köré szótt, szép hite is. A mai felnövő gyerekek jó részt már csak ezekből az olvasmányokból ismerhetik meg az őseik letűnt, de tanulságos világát.

A hagyományt félteni, védeni kell, nem szabad elárulni, letagadni vagy elhallgatni. Veres Péter (1897-1970) – az idén volt születésének (1897.

január 6.) 120. („csendes”) évfordulója – megírta az alföldi magyar szegényparasztság családregejét, *A Balogh család történetét* (*Szolgaság*, 1950, *Szegények szerelme*, 1952, *János és Julcsa*, 1957). Hitelesen. „Ki mint él, úgy ítél.” Veres Péter élte: hát írta is. Fő művében az írói élettapasztalat szerencsésen és sikeresen párosult az okossággal, a megörökítés vágyával, ambíciójával. A hatalmas tudás mellett erő van ebben az univerzumban! És Veres Péter egész világot fürkésző nyílt tekintete, szigorú embersége, éleslátása, átütő erejű szava előtt minden világos. Ő még valóban „mindent tudó” író. És ne felejtjük el: hiteles!

Tapasztaljuk, a sok relatív uralma már unottá vált a túlhajtásuk során. A globalizáció, a posztmodern által devalvált tiszta értékek pedig már sokszor és nagyon hiányoznak az emberek mindennapjaiból. Ebben a sokféle érdekből átpolitizált, manipulált világban, hétköznapijainkban már zöld oázisként hiányzik a fölmutatható hitelesség tiszta igazsága.

Veres Péter trilógiájában Jani, Julcsa és a többi szereplője nehéz életének megjelenítése azért volt fontos az írónak, mert a sorsuk csak a testi erejüket, egészségüket veszélyeztette, de az emberségüket inkább megacélozta figuráinak. Egyik valós, „sült realista” (Veres Péter kifejezése) részlet a műben (*Szolgaság*) a kemencebeli vízforralás. Nem kiizzadt, nem csinált irodalom ez, hanem tősgyökeresen hiteles, világos, szabatos, választékos, pontos leírás. Nagyon tömör, sűrített a szöveg, amelyben mindenre van magyarázat, minden mindennel összefügg, ok-okozati viszonyban áll. A vízforralás elvétésekor szükségszerűen robban ki az addig visszafojtott feszültség. Aki ismeri ezt az univerzumot, csak az tud ilyen empirikus, életes látteleletet megírni, és igazán ámulattal elolvasni. De felfedezhető magának az ifjabb generáció is. Ha az irodalom mentorai jól sáfárkodnának. Érdekes írói megoldás: a szöveg beszédhelyzetében úgy tűnik, mintha a nagyanya szabad függő beszédét (átélt beszédét, belső monológját) olvasnánk akkor is, amikor a kemencebeli sistergés (a jelzés) után a kilöttyent víz végiggondolt következményei sorakoznak fel (a kifejtés). Veres Péter saját szövegébe beépíti a szereplője belső reagálását.

Czine Mihály (1929-1999) a *Nép és irodalom* (1981) című hatalmas kétkötetes ízes magyarságú esszégyűjteményében még méltóan emlékezik Veres Péter családregejére.

„A hagyományos esztétikai kategóriák szerint írásainak alig van cselekménye, alakjai szinte mozdulatlanok, sorsuk szürkén átlagos, a szociográfia rónó az ábrázolásra; a gondolat, a jellem és a cselekvés gyakran keresi az

összhangot. *De a szokásos és novellabeli értékek helyett kárpótol az élet és a mű tökéletes azonossága.*” „A néprajztudománynak is egyik legfontosabb forrása.” „A Veres Péter-i alakok erénye: a megmaradásra való képesség.”⁸

Okulásul Szabó Ferenctől is idézek egy aktuális példát, aki *Szabó Pál Magyarország 1956-ban* című riportjához írt szerkesztői utószót.⁹ Azt fejtegeti, Szabó Pál „Alkotásaiból más módon meg sem közelíthető hitelességgel és árnyalatokkal, az ő sajátos sodrású meseszövéssel, a tájnyelv ízeivel tárul föl az olvasó előtt az Alföld e részének népi világa, az egymást váltó generációk története, szemlélete, erkölcsi és szokásrendje. (...) Szabó Pál (számos csalódását félretéve) élete végéig mélységesen hitt az irodalom társadalmi, nemzeti küldetésében, példaadó, útmutató erejében, jó néhányszor megfogalmazta ezzel harmóniában saját tennivalóit. Az utóbbi évtizedekben a magyar literatúrában inkább más – kifejezetten az ábrázolás technikájának megújításával próbálkozó – törekvések, irányzatok kerülnek fölénybe, a Móricz óta követett látásmód, a XX. század nagy részében virágzó műfajok láthatóan visszaszorulnak. (...) A kialakult helyzet az akár alig ötven-hatvan éves, már >réggebbi< költészet, próza, dráma zömének lebecsülését, a feledésbe kergetését, másfelől némelyek érdemtelen vagy véletlen >újrafelfedezését< szintén magával hozza. Ez a veszély – a XIX. századig visszamenően – Szabó Pált, elődeit és kortársait egyaránt fenyegeti, de nem szabad belenyugodnunk, hiszen nemzeti művelődésünk csenevészé válását hozná magával.”

A globalizmus és a neki megfelelő, akarva, akaratlan az ő érdekeit szolgáló irodalmi irányzat, a mindent folyton relativizáló posztmodern uralma idején a mai olvasók (bizonyos szubkultúrát leszámítva, a ma még olvasók!) jó része már kیهezett az emberiségben ősidők óta (az idealizálás mellett párhuzamosan) meglévő ősi valóságigényre, a hitelesség aprólékos értékeire, szépségeire, erejére. Némi túlzással, hogy világos legyen: a globalizmus és a posztmodern által devalvált ember az érzései, a személyisége kiüresítése révén (mint öntudatától megfosztott egyed) már nem képez közösséget, csupán csak terelhető tömeget. Mivel a népi írók a néprajzosoknál hitelesebben mutatták be a Horthy-rendszerben élő szegények mérhetetlen nyomorát, ugyanakkor ennek az életrevaló népnek a lelki erejét is, ezért kár elfeled(tet)ni őket!

A népi írók irodalmi szociográfiái, a mára már méltatlanul elfeledett, ám a népiek táborába tartozó zsidó költő Sárközi György által megszervezett *Magyarország felfedezése* sorozat mintái – az emberi igazmondás örök realista igénye nevében – hívták életre az 1970-ben újraindult sorozatot, amely félszáznál is több művel rukkolt elő az elmúlt negyven évben. Mo-

csár Gábor *Égő arany* (1970) művével indul. Csak néhányat említsünk még közülük: Moldova György: *Tisztelet Komlónak!* (1971), Kunszabó Ferenc: *Sárköz* (1972), Végh Antal: *Erdőháton-Nyíren* (1972), Bertha Bulcsú: *Balaton évtizedek* (1973), Csák Gyula: *A szikföld sóhaja* (1977), Závada Pál: *Kulákrés* (1991), Iványi Gábor: *Hajléktalanok* (1998), de a cigány kisebbséggel foglalkozik például Diósi Ágnes: *Cigányút* (1988) és Rác Romano Sándor: *Cigánysor* (2008).

A népi írók irodalmi szociográfiáival némi rokonságot mutat a mi vidékünkéről is több mű. Tartásban mindenképpen: felelősségérzetben és szociális érzékenységben. Habár nem mutatnak fel olyan elmélyült, oknyomozó történelmi-társadalmi áttekintéseket, mint a népi írók. Legelőször is ilyen távoli rokon Körmendi Lajos (1946-2005), a Nagykunság legnagyobb írója, költője, irodalmi-lelki szervezője *Boldog emberek* (1985) című portrészorozata. Hús-vér „kisemberei” közöttünk éltek, hatottak ránk. A Körmendi vezette karcagi Barbaricum Könyvműhelyben jelent meg az akkor Vésztőn élő Rott József irodalmi szociográfiája, a *Sárréti sors* (2001).

A pedagógus dinasztia nyugdíjasa, Kárpáti Jenő (1928-2011) gyors egymásutánjában két művel is kirukkolt, a *Keserves* (2006) életrajzi regénnyel és *A messze látó pásttorral* (2009), amely a karcagi néptanítókról szól. E két könyvével a tájhaza társadalmának érzékletes megjelenítője lett. A mezőgazdász Nagy Jenő önéletrajzi regénye, a *Széljárta mezők* (2009) a Tisza-vidéki alföldi ember empirikus látásmódját örökíti meg. Beszélő neveket talál ki: Karcag helyett Szikvárt mond, Tilalmas helyett Keservest. De igen értékes emlékiratot írt a nyugdíjas iskolaigazgató Erős András (1924-2009), aki megszökött az amerikai hadifogságból: ez a *Szerencsés élet* (2006). Továbbá a Dont, majd a szovjet légereket megjáró 101 éves Szilárd Ferenc (1911-2012), aki ugyancsak nyugdíjas pedagógus volt. Az ő műve az *Életem* (2011). Mindegyik a lelki épülésünkre szolgál. Ezekben az életrajzokban, emlékiratokban különösen értékes a „mélyfúrás”, az „ablaknyitás” a múltra. Mindegyikben különösen értékes a valóságközeli személyes élmény ihletettsége. Ebben mutatják ezek a művek a legnagyobb rokonságot a népi írók tetteivel.

Ezek az „ahogy lehet” helytállás kordokumentumai. (Hiszen sokszor majdnem szétszakadunk az ideális kívánalma és a valóság realitása között.)

Mindezeket az író embereket említsük és idézzük! És akkor: „*A múlt nem múlik el, – Körmendi Lajos szavaival élve – csak jelenné szilárdul. Isten / örök / jelenévé*” (*Egy arc rétegei*, 2001). Bennünk. Az „érdemes múlt” jelen lesz az életünkben.

A népiek irodalmi szociográfiáival távoli rokonságot mutató ma élő karcagi írókkal is dicsekedhetünk, akik szintén nagy helyismerettel rendelkeznek. Akiket még a Szabó Pált és Veres Pétert annyira jellemző vágy, „a példaadás megörökítésének vágya” is áthat, és miközben rögzítik a látéleletet, helyenként vádirattá növelik a figyelmeztetést. A „*hagyatékőrző*” Bihari György emlékirata, az *Apáink hagyatéka* (2015) esszészerűen mutatja fel az író tapasztalatait és a családja életét. A „*korfestő tapasztalatátadás*” igénye többször a tárca műfaját választja Kun Lajos *Ördögsekér* (2017) című művében.

A tények leírása mellett – akár a népi íróknál – a személyes élmények, a saját történetek társadalmi összefüggésrendszerbe kerülnek. Bihari György hitelesen ír a karcagi Május 1. Tsz pusztulásáról. Kun Lajos az 1992-ben átalakult szövetkezete elnökeként: a lehetőségeiről.

Kun Lajos keretes megszerkesztésű könyvének arany metszetében van négy olyan gondolatébresztő és nyelvileg „ütős” tárcanovellája, karcolata, amelyik bármely vidéki folyóiratban megállhatná a helyét, vagy közölhetné a megyei Jászkunság évkönyv következő száma. Ezek az *Egy kivételes befektető*, a *Kisparaszt*, a *Kabai Mihály bácsi* és a *Próbálkozás*.

Magunknak ezeket az értékeket is mentenünk kell! Mert erőt, emberséget, kedvet, reménységet, elszánást adó is lehet ám a múlt, az ősök ismerete: ha a küzdő, helytálló ember valósága szólal meg bennünk! Bihari György azt írja: „*Egyszerűen egy lokálpatrióta érzelmű, a Nagykunság porát-sarát szerető és tisztelő földhözragadt parasztember gyerekének éreztem és érzem magam.*”¹⁰ Kun Lajos meg azt: „*A parasztembernek, függetlenül a kortól, rendszerektől, mindig sokat kellett dolgoznia.*” „*Lényeges dolog, hogy érteni és szeretni kell ezt a hivatást!*” „*Szeretnék minél több tapasztalatot átadni gyermekeimnek, unokáimnak, de azt is tudom, hogy nekik is végig kell menni azon az úton, ahol nagyszüleik, szüleik saját botlásaikkal együtt haladtak.*”¹¹

Ez egy másik világ. A még nemzetfenntartó népé. Ez nem posztmodern. Itt még él a szorgalom, becsület, helytállás, emberség, az Arany János-i jelszó: „*Embernek lenni mindég, minden körülményben*” (*Domokos napra*, 1851. augusztus 4.), a Szabó Pál-i jelszóval megtoldva: „*Ahogy lehet*” (1962).

IRODALOM:

Bihari György: *Apáink hagyatéka*. 317. Karcag. Barbaricum Könyvműhely, 2015.

Czine Mihály: *A szuverén ember. Emlékezés Veres Péterre*. In: *Nép és irodalom*. I. köt. 335-336., 336., 336. Budapest. Szépirodalmi Könyvkiadó, 1981.

- Görömbei András: *Sinka István*. Budapest, Akadémiai Kiadó. Fülszövegben. 1977.
 Horváth Viktor: *Ki a vitéz?* Magyar Nemzet. 2016. november 5. 28.
 Illyés Gyula: *Petőfi Sándor*. 144. Budapest. Szépirodalmi Könyvkiadó. 1967.
 Kun Lajos: *Ördögcsékér*. 201., 201., 204. Szolnok. Magánkiadás. 2017
 Mohácsy Károly: *Irodalom a középiskolások 10. évfolyama számára*. 212., 235. 237. Budapest. Krónika Nova Kiadó. 2001.
 Pethőné Nagy Csilla: *Irodalom 10. II.* 150., 167., 158. Budapest. Nemzeti Tankönyvkiadó. 2011
 Pethőné Nagy Csilla: *Irodalom 12. II.* 151-156., 195-201., 213-220., 195. Budapest. Nemzedékek Tudása Tankönyvkiadó. 2013.
 Szabó Ferenc: *Utószó*. In: Szabó Pál: *Magyarország 1956-ban*. 47-48. Békéscsaba. Békés Megyei Könyvtár, Körös Irodalmi Társaság. 2004.
 Wekerle Szabolcs: *És ír egy izompacsirta hőst...* Magyar Nemzet. 2016. november 12. 19-20. 2016.

Megjelent: *Agria*. XI. évf. 2. szám. 2017. nyár. 102-113.

JEGYZETEK:

- ¹ Horváth Viktor 2016
² Mohácsy Károly 2001. 212.
³ Illyés Gyula 1967. 144.
⁴ Wekerle Szabolcs 2016.
⁵ Pethőné Nagy Csilla 2011: 150., 157., 158.
⁶ Pethőné Nagy Csilla 2013: 151-156, 195-201, 213-220, 195.
⁷ Görömbei András 1977
⁸ Czine Mihály 1981: 335-336., 336., 336
⁹ Szabó Ferenc 2004: 47-48.
¹⁰ Bihari György 2015: 317.
¹¹ Kun Lajos 2017: 201., 201., 204.